

УДК 327:316.4:141.7

**БАЛАНС СИЛ У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ
ВИМІРІ СВІТОУСТРОЮ****BALANCE OF POWER IN THE GEOPOLITICAL
DIMENSION OF THE WORLD ORDER****Лепська Н. В.,**

кандидат політичних наук, доцент кафедри
політології, докторант кафедри політології,
Запорізький національний університет
(Запоріжжя, Україна), e-mail: lepskanv@gmail.com

Lepska N. V.,

PhD in political science, associate professor of the
political science department, the doctoral student
of Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia,
Ukraine), e-mail: lepskanv@gmail.com

Наголошено, що дослідження сучасної геополітики має відбуватися крізь оптику її силового контенту, як базового у будь-яких геополітичних зрушеннях, процесах переформатування сфер контролю та впливу на кожному з рівнів геопростору. Надано аналітичний виклад основних концепцій теорії балансу сил, яка методологічно обґрунтовує моделі силового впорядкування геополітичного простору. Відзначено необхідність переосмислення силової архітектури сучасної геополітики у зв'язку з безпрецедентними змінами поствестфальської кон'юнктури геополітичного простору.

Ключові слова: сила, геополітика, геополітичний процес, геополітичний простір, геополітичний статус держави, світоустрій, світовий порядок, баланс сил, силове впорядкування світу, комплементарний підхід.

The article emphasizes that the study of modern geopolitics should take place through the optics of its power content, as the basis in any geopolitical shifts, the processes of reformatting the spheres of control and influence at each of the levels of geospatial. An analytical presentation of the basic concepts of the theory of balance of power is given, which methodologically substantiates models of power regulation of geopolitical space. The necessity of rethinking the power architecture of modern geopolitics is noted in connection with unprecedented changes in the post-industrial situation of the geopolitical space.

Keywords: power, geopolitics, geopolitical process, geopolitical space, geopolitical status of the state, world order, world's power order balance of power, power's regulation of the world, complementary approach.

Постановка проблеми. Сучасний світ нині знаходиться у стані глибокого турбулентного переформатування, адже відбуваються безпрецедентні процеси зміни геополітичної геометрії світу. Як наслідок, не вщухають дискусії в політико-експертному середовищі щодо визначення принципово якісних рис нової геополітичної епохи, яка, вочевидь, так болісно і агресивно засвідчує про себе усій світовій спільноті. Вестфальська модель світового устрою дедалі усе більше втрачає своїх апологетів. Формально заснувавшись у 1648 р. і переживши низку модифікацій, вона наразі не є релевантною існуючому геополітичному життєустрою. Розмивання атрибутів суверенітету держави, вихід на геополітичну авансцену й інших (окрім держав-націй) акторів, ускладнення «процедур» здобуття ними гідного ступеня геополітичної суб'єктності тощо є трендами світового сьогодення. Перенапруження сил (over-reach) у геополітичній кон'юктурі, хаотизація відцентрових та доцентрових тенденцій максимально розхитують фундаментальні засади сучасного світового порядку, що, безумовно, викликає нагальну

необхідність переосмислення раніше розроблених моделей впорядкування глобального світу, сутність якого полягає у потужному силовому контенті (військовий, економічний, інформаційний, культурний, ідеологічний та інші компоненти у його складі). Заклики теоретичного обґрунтування нових моделей балансу сил є цілком слушними, оскільки їх специфікація уможливить завчасно відпрацювати нові формати геополітичної спатіалізації світу та варіанти статусних диспозицій акторів сучасної геополітики, а також прогнозувати наслідки силового дисбалансу світу на коротко- та довгострокову перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідея балансу сил бере свої витoki ще з античності, а її ідеологічне обґрунтування відбулося в епоху Відродження. В розробку теорії балансу сил фундаментальний внесок зробили філософи Ж. Боден, Ф. Бекон, Дж. Руччеллаї, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гроцій, І. Кант. Однак концептуалізація балансу сил як засадничого принципу регулювання міжнародних відносин була здійснена у минулому столітті Г. Моргентгау – одним з фундаторів американської школи політичного реалізму. Загалом, теоретичні і прикладні аспекти балансу сил аналізуються більш активно в зарубіжній політичній науці. Зокрема, в працях К. Боулдінга, І. Валлерстайна, З. Бжезинського, М. Каплана, Г. Кіссінджера, К. Уолтца, Е. Хааса, Н. Хомського та інших. Їх роботи є основоположними щодо парадигмального усвідомлення сутності балансу сил як базового принципу світового порядку. Проте методологічна рефлексія сучасного балансу сил в геополітиці в сьогоденній теоретичній царині є вкрай фрагментарною.

Мета статті – аналітичний виклад основних концепцій теорії балансу сил з точки зору геополітичного виміру світового устрою.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай баланс сил розуміють як відносно рівний розподіл сили у світовій системі або ж будь-який розподіл сили у світовій системі. Це певна модель взаємодії між державами, за умов якої можливості взаємної агресії та експансії обмежені настільки кардинально, що стають майже нереальними та недоцільними [1, с. 160]. Е. Хаас визначає такі трактування поняття «баланс сил»: 1) опис існуючого розподілу сил між гравцями; 2) силова рівновага або умова рівності сил; 3) гегемонія; 4) стабільність та мир; 5) основний елемент політики; 6) універсальний історичний закон; 7) керівництво для людей, які приймають політичні і зовнішньополітичні рішення [2]. За умов балансу сил кожна з держав достатньо обмежена в своїй силі, щоб становити загрозу для будь-якої іншої, однак, якщо таке трапляється, то усі інші мають спільними діями відновити статус-кво. Баланс сил розуміється як відносно рівний розподіл сили між суб'єктами міжнародних відносин, що забезпечує певну стабільність функціонування світової системи. Це не просто симетрична сукупність ресурсних потенціалів держав, що механічно утворює рівновагу. Таке розуміння балансу сил необґрунтовано

спрощувало б цей феномен. Натомість, це вкрай чутлива до будь-яких зовнішніх і внутрішніх чинників цілісно-організована система постійного підтримання та самовідтворення динамічного процесу гармонізації взаємодій, взаємовідносин та взаємозв'язків між численними суб'єктами геополітичного простору. На наш погляд, слоган «Єдність у розмаїтті», що маніфестує засадничий імператив життєустрою Європейського Союзу, найбільш влучно та лаконічно передає сутність балансу сил, принаймні в межах геополітичного простору ЄС.

Згідно з теорією політичного реалізму світ далекий від моральних принципів, він є недосконалим, анархічним за своєю сутністю, і це слід прийняти за об'єктивну даність. Спроби якимось чином раціоналізувати його мають ґрунтуватися на засадах прагматизму та силового підходу до аналізу і оцінки міжнародних відносин. А мораль є лише допоміжним засобом для набуття сили державою проти її потенційних або реальних ворогів, виправдовуючи таким чином дії даної держави щодо задоволення власного національного інтересу. Саме забезпечення національного інтересу через одержання влади є місією держави. Звідси логічним є твердження реалістів: оскільки усі держави прагнуть до влади, то мирне співіснування і стабільність можливі лише за умов балансу сил держав.

Г. Морґентау визначав баланс сил через поняття рівноваги, що забезпечує стабільність всередині системи. Будь-який зовнішній вплив може спричинити порушення рівноваги, однак система має потенціал до самозбереження і повернення до первісного стану або ж нової рівноваги в умовах міжнародної анархії. Для Морґентау категорії «влада», «сила», «інтерес» є відправними в його теорії балансу сил. Влада – це різні форми контролю суб'єкта влади над діями і свідомістю об'єкта влади. Сила – це пряме застосування фізичного примусу. Інтерес, як універсальна об'єктивна категорія, визначається Морґентау через термін влади і дає змогу відтворювати минуле, теперішнє та прогнозувати майбутнє, створює раціональний порядок у предметі дослідження та можливість теоретизування; інтерес створює шанси справедливого ставлення до інших націй, тому що оберігає від моральних претензій та політичного безумства [3, с. 187–188].

Баланс сил згідно з Г. Морґентау концептуально може бути представлений у двох різновидах. За умов простого, або біполярного, балансу співіснують та протидіють в міжнародній системі дві наддержави. Необхідність встановлення балансу у їхній поведінці виникає при намаганнях однієї наддержави порушити статус-кво, погрожуючи застосуванням сили. Комплексний, або багатополлярний, баланс сил можливий, коли держави-суб'єкти гнучко діють та час від часу змінюють своїх союзників з метою недопущення переваги суперника. Ці дві моделі балансу сил є основними, але за певних умов може бути вибудований модифікований баланс сил. Він

можливий за обох попередніх моделей, але тоді, коли існує суб'єкт, що виконує роль «утримувача балансу», діє автономно від ключових держав-суперників і у той же час врівноважує весь силовий механізм. Безпрецедентна гнучкість та авторитет властиві утримувачеві балансу, він є своєрідним арбітром в міждержавних комунікаціях [3, с. 142–144]. Вочевидь, що найбільш продуктивною є саме остання модель балансу сил.

Проте вона, на наш погляд, є контраверсійною. Питання полягає у тому, хто саме є цим суб'єктом-утримувачем балансу. Якщо це якась держава (або коаліція держав), то мало ймовірно, що вона позбавлена прагматичного бажання наростити власний репутаційний капітал шляхом медіації у гармонізації відносин між наддержавами, хіба що старанно це маскується відповідними гуманоцентристськими та шляхетними деклараціями. Або ж це може бути якийсь наддержавний орган на кшталт світового уряду (ООН, приміром), але узгодженість його рішень і дій як колективного кризового менеджера планетарного масштабу теж доволі сумнівна. Утім, проблематика своєрідної глобальної демократії жваво обговорюється в сучасних наукових колах. Наразі є низка прогнозних сценаріїв з апологетикою таких ідей (як-от, Д. Хелд з його концепцією «космополітичної демократії»), що доводяться їх авторами у якості імперативів майбутнього розвитку людської цивілізації.

Заслугує на увагу системний погляд на феномен балансу сил, який запропонував М. Каплан. Для нього система міжнародних відносин є єдиною ультрастабільною, найбільш загальною системою. До безперечних здобутків Каплана належить його класифікація 6 альтернативних макромоделей міжнародних систем, з-поміж яких 2 є цілком реальними – балансу сил та вільна біполярна система, а інші 4 є радше ідеальними [4, с. 22–53]. Хоча ця класифікація розроблена Капланом для системи міжнародних відносин, проте вона успішно екстраполюється на геополітичні відносини в межах геополітичного простору.

У розумінні Каплана перший тип системи є багатополярним, про що свідчать виокремлені ним основні ознаки *системи балансу сил* («balance of power» system), що існувала у Європі упродовж XVIII – XIX ст. Вони полягають у такому: наявність єдиних учасників – національних держав (об'єднані в невелику кількість груп – шість або сім); цільова орієнтація основних акторів на досягнення оптимальної безпеки; відсутність ядерної зброї; дія в системі щонайменше п'яти основних акторів; потреба для кожного актора в союзниках та прагнення підтримувати існування потенційних партнерів по коаліції. Задля того, щоб система функціонувала стабільно, необхідне дотримання її учасниками таких правил: 1) діяти з метою розширення своїх стратегічних можливостей, але надавати перевагу переговорам, а не відкритим зіткненням, щоб уникнути війни; 2) надавати перевагу відкритим зіткненням, якщо без цього буде втрачений шанс на розширення своїх військово-стратегічних можливостей; 3) припинити бойове

зіткнення у разі виникнення загрози повного винищення одного з акторів; 4) діяти проти будь-яких коаліцій або окремих акторів, якщо вони прагнуть здобути домінуючі позиції в регіоні; 5) стримувати акторів, які дотримуються наднаціональних організаційних принципів і норм; 6) дозволяти переможеним акторам або тим, що пов'язані певними обмеженнями, знову приєднатися до системи у якості партнерів; 7) ставитися до усіх акторів як до партнерів остільки, оскільки вони відіграють прийнятні для системи ролі. За умов дотримання означених правил система знаходиться в ситуації рівноваги. Адже коаліції утворюються на основі конкретних інтересів, мають нетривалий характер, сторони-учасники війни ставлять для себе обмежені цілі і усіляко намагаються зберігати основні правила системи. Доки актори додержуються передумов і принципів, що керують системою, баланс сил і буде зберігатися, оскільки він виникає на ґрунті раціональних установок держав в межах існуючої структури.

Вільна біполярна система («*loose bipolar system*») за Капланом діагностувалася за такими ознаками: існування двох блоків, кожний з яких очолює держава-лідер; диференціація ролей, яка полягає у тому, що окрім блоків та членів блоків система включає й позаблокових акторів (держави, міжнародні організації), які воліють самостійно вести політику і дотримуватися передусім нейтральних позицій; наявність ядерної зброї. Для цієї моделі силового впорядкування світоустрою Каплан виводить такі правила її функціонування: 1) блоки прагнуть змінити співвідношення потенціалів на свою користь; 2) блоки мають готовність ризикувати задля знищення ворожого блоку; 3) блоки готові радше вступити у ядерний конфлікт, ніж дати супернику можливість панування; 4) блоки схильні підпорядковувати цілі універсального актору (ООН) цілям власного блоку, але намагаються підпорядкувати цілі ворожого блоку цілям універсального актора; 5) актори, які не приєдналися, схильні надавати спільну підтримку універсальному акторові, особливо у випадках, коли справа стосується ворожих цілей одного з блоків; 6) актори, що не приєдналися, схильні діяти на користь зменшення небезпеки збройного зіткнення між блоками. Модель вільної біполярності ґрунтується на незмінних інтересах, включає ідеологічні компоненти та має досить тривалий характер. Суттєвим стримувачем конфліктів тут є страх перед ядерною війною. Щодо ролі універсального актора, то він виконує посередницьку функцію і дії його спрямовані на пониження ступеню конфлікту. На відміну від моделі балансу, за умов вільної біполярності правила невтручання у внутрішні справи інших держав практично вже не працюють [4, с. 22–53]. Таким чином, модель силового впорядкування вільної біполярності цілком відповідала реальній ситуації в системі міжнародних відносин часів «холодної війни». Інтерес викликає саме уточнення такої біполярності – «вільна» – оскільки

наголошується можливість вільного об'єднання держав у вільні блоки навколо двох суперакторів, що мають абсолютно більший за інших силовий ресурс.

Наступні 4 моделі силового впорядкування геополітичного простору, що розроблені Капланом, зазвичай оцінюють як абстрактні та умоглядні, що не мають нічого спільного з реальною історичною дійсністю. Проте, на наш погляд, вони зосереджують у собі неабиякий евристичний потенціал. Більше того, якщо ще взяти до уваги той факт, що розроблені вони були у 1957 р., то їх науково-прогностична цінність не викликає сумнівів.

Отже, третя, так звана «жорстка біполярна модель» («*tight bipolar system*»), є своєрідною модифікацією попередньої вільної біполярності. Її відрізняє відсутність або байдужа позиція нейтрально налаштованих та універсальних акторів, високий ступінь внутрішньої напруги та дезінтеграції, і система силового впорядкування фактично зводиться до двох блоків сили. Четверта модель силової організації – «*універсальна міжнародна система*» («*universal international system*») – є високointегрованою і високосолідарною. Будь-які конфліктні ситуації тут розв'язуються згідно з правилами, що є універсальними для усіх акторів системи і самої системи зокрема. Кожний її учасник зберігає свою індивідуальність. Крім того, для цієї системи характерною є авторитетність ролі універсального актора (на кшталт ООН) у першочерговому захисті інтересів міжнародної системи, а потім вже інтересів її учасників. Ступінь усталеності цієї моделі силового впорядкування залежить від співвідношення її військового потенціалу з військовими потенціалами її акторів, а також від того, наскільки вона здатна здобувати різноманітні ресурси і засоби задля своєї стабільності. П'ята модель – «*ієрархічна міжнародна система*» («*hierarchical international system*») – відрізняється від попередньої домінацією одного з блоків, або ж універсальний актор фактично поглинає усіх інших учасників системи і залишається лише одна нація у світі. У середині такої системи існують функціональні підрозділи, міцніші за географічні.

За Капланом перші п'ять систем немов би розташовані в певній прогресії одна за одною, і тенденція така, що можливий перехід від однієї до іншої у послідовності. Проте шоста модель міжнародних відносин є дещо відокремленою. Це так звана *модель з індивідуальним правом вето*, або «*вето-система*» («*unit veto system*»). Така модель визначається існуванням у багатьох країн зброї такого характеру, що будь-який актор, незалежно від того, наскільки він слабкий чи малий, може знищити будь-якого іншого, перш ніж сам себе він винищить [4, с. 22–53]. Тобто, йдеться про ядерну зброю. За умов цієї моделі прагнення до гегемонії суттєво послаблене, оскільки її взагалі неможливо встановити, а зовнішня політика великих ядерних держав має бути ізоляціоністською. Формулювання сутності цієї системи було вочевидь стимульовано

жахливими перспективами застосування ядерної зброї, якою володіють навіть невеликі держави.

К. Боулдінг влучно надає порівняння моделей Каплана з моделями ринкової економіки: ідеальна конкуренція відповідає моделі балансу сил з багатьма учасниками; монополістична конкуренція – балансу сил з кількома учасниками; олігополія – вільна біполярність; дуополія – жорстка біполярність; картелізація – універсальна міжнародна система; монополія – ієрархічна міжнародна система. Здавалося б не існує економічних аналогів вето-системі, за винятком повністю досконалої олігополії, коли будь-яка фірма може відібрати ринок будь-кого іншого. Боулдінг відзначає, що моделі Каплана надають можливість перейти від вивчення фактичного, де історик обмежений, до дослідження можливого; саме це є найважливішим завданням теорії: вивчити те, що поки не існує, але може існувати [5]. Дійсно, класифікація М. Каплана надає реальні можливості прикладного аналізу геополітичного простору у певній кон'юктурі силових потенціалів акторів геополітики.

Теорія балансу сил наприкінці 70-х рр. ХХ ст. була збагачена теоретичними дослідженнями Х. Булла та К. Уолтца. Так, Х. Булл, наголошуючи на жакливіх ознаках ядерної доби у розвитку людської цивілізації, обгрунтовує принцип двополюсного світу в контексті застережень від можливої ядерної війни. Поняття ядерної стабільності, а не стратегічної стабільності (що характерно було для дискурсу часів «холодної війни») тепер використовувалося більш активно в теорії міжнародних відносин. Х. Булл виступає реальним апологетом дії балансу сил на практиці, вивівши такі найважливіші його позитивні наслідки: 1) він зберіг систему держав і не дозволив їй трансформуватися в імперію, 2) він захистив незалежність держав, запобіг їх поглинанню або підкоренню, 3) він створив умови для збереження інших міжнародних інститутів, що забезпечують міжнародний порядок (дипломатію, міжнародне право, обмежену війну) [6, с. 102–103].

Подібно Х. Буллу один із засновників політичного неореалізму К. Уолтц теж надає позитивне обгрунтування балансу сил як чинника силового впорядкування світу. Оскільки світ міжнародних відносин за своєю природою є анархічним з відсутністю владної ієрархії, то держави мають забезпечувати свої національні інтереси шляхом використання військової сили. Тому війна є цілком нормальним явищем. Держави на свій розсуд розпоряджуються правом на використання сили, інші країни змушені бути постійно готові відповісти на силу силою або ж заплатити за свій спокій. Тим самим сила держави є ефективним чинником структурування та регулювання міжнародного середовища. Інтереси очільника держави, а значить і самої держави, стають джерелом зовнішньополітичної діяльності держави, а політичні розрахунки на основі цих усвідомлених потреб породжують формування раціональних стратегій міжнародної поведінки.

Баланс сил на цьому тлі є функцією раціональних держав, що досягають власних національних інтересів шляхом використання сили в ситуаціях, де відсутні джерела влади [7, с. 117–128].

На наш погляд, перспективною щодо подальшого вивчення проблеми балансу сил крізь оптику сучасних геополітичних процесів є концепція Я. Голосовкера, який обгрунтовує виведений ним діалектичний закон «необхідності, що метушиться» – всезагальний верховний закон природи і культури, згідно з яким їх постійність проминає у мінливості. Втім цей закон, на нашу думку, є слухним й до «природи та культури геополітики». «Необхідності – це надскладні організми або системи, і їхні центросили метушаться, стикаються одне з одним, борються одне з одним за панування та панують одне над одним. Це метушіння і є об'єднанням «необхідності» з «випадковістю» і зі свободою... Це метушіння і є поєднанням детермінізму з індетермінізмом. Це і є діалектика природи» [8, с. 25]. Голосовкер пояснює, яким чином відбувається цей безсумнівно творчий процес дії цього закону. Отже, при зіткненні одна з центросил перемагає у боротьбі іншу, залучає її у себе або підкорює її собі, зміцнюючись за її рахунок. Тож, перемагаючи так по черзі одну центросилу за іншою, ця більш потужна центросила стає домінуючою у цій системі сил і таким чином вона сама утворює систему, стає верховною владою цих же сил. Її панування триває доки вона з усією своєю системою або всередині своєї системи, під впливом зовнішніх або внутрішніх взаємодій, не приходить до зіткнення з новою центросилою, яка вже тепер її перемагає. Тож вона або підкорюється пануванню цієї нової центросили, або розпадається упродовж боротьби, підкорюючись частково переможниці, частково іншим силам. У чергуванні панування центросил і втілюється дія закону «необхідності, що метушиться», який поширюється на всю історію людства. Це дійсно процес творчого розвитку природи і культури.

Утім, за Голосовкером існує ще й закон «пануючої сили» (або верховенства), завдячуючи якому проявляються «необхідності, що метушяться» у якості системи, тобто як ієрархія систем, зв'язку систем, боротьба систем, панування систем. Тому Всесвіт є сукупністю силових центрів, які за висловом вченого, постійно «грають». І більш потужна сила підкорює слабшу, утворюється верховний силовий центр – центросила. Настає період її панування. Потім настає період поглинання її іншим силовим центром, ще більш потужним, що прагне до панування, і, зрештою, відбувається космічна катастрофа. Таким чином, співіснування двох та більше центросил тимчасово можливо. А от співіснування двох панівних центросил, тобто повна рівновага, неможлива [8, с. 25–26].

Застосовуючи закони Голосовкера щодо геополітичної дійсності, вбачаємо, що центросили є тими геополітичними акторами (передусім державами), які за своїм ресурсно-силовим потенціалом претендують на статус великої

держави /наддержави, їх конкурентоспроможність сягає найвищих показників. Постійна «метушлива» боротьба за лідерство, за домінування між ними визначає морфогенез геополітичного життєустрою, діалектику асиметричної кон'юнктури балансу сил. Це є динамічний процес. Бажання його якось зафіксувати як інерційно стабільний та врівноважений є вочевидь нездійсненим, адже реалії геополітичного розвитку держав вимагають від них постійного зміцнення параметрів їх спатіальності, і дія закону експансії, як фундаментального в геополітиці, це доводить. Тому функціонування (баланс) саме кількох силових центрів у геополітичному просторі є оптимальним та ймовірно таким, що забезпечує прогресивну еволюцію геополітичного простору (термін «прогресивна еволюція геополітичного простору» введений нами як доцільний за аналогією з терміном «прогресивна еволюція простору» Б. Родомана в теоретичній географії [9, с. 38]), що полягає у сталій інтерактивній динаміці функціонування геополітичного простору в напрямку конструктивного вирішення глобальних завдань людської цивілізації. А от тривале існування двох супер-центросил (наддержав) як геополітична рівновага дійсно неможливо, що красномовно довели наслідки «холодної війни». На нашу думку, модель балансу сил як наслідок дії законів «необхідності, що метушиться» та «пануючої сили», заслуговує на увагу у її осмисленні як одного з провідних організаційних принципів розвитку сучасної геополітичної системи, просторово-силової за своєю сутністю. Однак така модель не є ієрархізованою за принципами жорсткої асиметричної конкуренції, гегемонії одних держав та маргінальності інших; вона є радше гетерархічною, вибудованою на засадах комплементарності (взаємодоповнюваності) компонентів світоустрою.

Висновки. Концептуалізація балансу сил безумовно не вичерпується лише тим теоретичним доробком, який наразі ми проаналізували. Втім він є більш-менш достатнім для того, щоб в узагальненому вигляді підсумувати існуючі напрацювання з даної проблематики в геополітичному вимірі. Так, незважаючи на певну часову зрілість теорії балансу сил, її фундаментальна категорія «баланс сил» має чимало концептуальних трактувань і як з точки зору бінарності «рівноважна стабільність – анархічна нестабільність», і як принцип впорядкування системи відносин між акторами світової політики, і як певна модель міждержавних взаємодій. Більшість авторів теорії балансу сил фокусують увагу саме на військовій компоненті сили, що було притаманним для «геополітики першої хвилі». Тим не менш, усі вони підкреслюють динамічний характер силового балансування, оскільки сама система геополітичних відносин та умови її функціонування еволюціонують, змінюється кількісно і якісно її суб'єктний склад. Тому, в подальшому предметом нашого наукового є саме обґрунтування гетерархічної моделі світоустрою,

яка базується на принципах комплементарності балансу сил за законами «необхідності, що метушиться» та «панівної сили».

Список використаних джерел

1. Хейвуд, Э., 2005. 'Политология: Учебник для студентов вузов', Пер. с англ. под ред. Г. Г. Водлазова, В. Ю. Вельского, М.: ЮНИТИ-ДАНА, 544 с. // Hejvud, Je., 2005. 'Politologija: Uchebnik dlja studentov vuzov (Political science: A textbook for university students)', Per. s angl. pod red. G. G. Vodolazova, V. Ju. Vel'skogo, M.: JuNIT-DANA, 544 s.
2. Haas, E., 1953. 'The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda?', «World Politics», Vol.5, p.442-477.
3. Morgenthau, H., 1948. 'Politics among Nations. The Struggle of Power and Peace', N.Y.: Alfred A. Knopf, 421 p.
4. Kaplan, M., 1975. 'System and Process in International Politics', N. Y.: John Wiley & Sons, 260 p.
5. Boulding, K., 'Theoretical systems and political realities: are view of Morton A. Kaplan, System and process in international politics, University of Michigan'. https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/ndle/2027.42/68213/10.1177_002200275800200405.pdf?sequence=2
6. Bull, H., 1977. 'The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics', London: Macmillan, 335 p.
7. Waltz, K., 1979. 'Theory of International Politics', McGraw-Hill, N.Y., 251 p.
8. Голосовкер, Я., 2010. 'Избранное. Логика мифа', М., СПб.: Центр гуманитарных инициатив, 496 с. // Golosovker, Ja., 2010. 'Izbrannoe. Logika mifa (Favorites. Logic of myth)', М., SPb.: Centr gumanitarnykh iniciativ, 496 s.
9. Родоман, Б., 1999. 'Территориальные ареалы и сети. Очерки теоретической географии', Смоленск: «Оikumena», 256 с. // Rodoman, B., 1999. 'Territorial ranges and networks. Essays on theoretical geography', Smolensk: «Oikumena», 256 s.

* * *